

VLAMINGEN BIJ DE VLISCO TE HELMOND

Voorgeschiedenis: Vlaanderen tussen 1835 en 1850

Bijna direct na de scheiding in 1830 tussen Nederland en België ging in Vlaanderen het afzetgebied voor katoenstoffen in de Nederlandse kolonies Oost- en West-Indië verloren en daarenboven kwam nog de invoer van goedkope Engelse garens en de daling van de handel met Frankrijk, waardoor duizenden hun broodwinning verloren. De periode van 'Arm Vlaanderen' was begonnen, met het verval van de textielnijverheid, de aardappelcrisis van 1845-1849, de mislukte graan- en roggeoogst van 1846 en de tyfus en cholera-epidemie in 1847-1849. Vanuit verpauperd Vlaanderen emigreerden er omstreeks 1850 honderdduizenden naar Frankrijk, de Verenigde Staten van Amerika, Canada, Argentinië en **Nederland**. Onder hen bevonden zich talrijke katoenbewerkers uit onder andere Aalst, Brussel, Gent en Lier die ook naar het buitenland vertrokken, onder meer naar de Noord-Franse industriesteden Rijsel (Lille) Roubaix en Valenciennes en naar de 'Hollandsche' textielplaatsen Deventer, Haarlem, **Helmond**, Kralingen (bij Rotterdam), Leiden en Weesp.

Illustratief is een artikel in het 'Brusselsch dagblad l' Emancipation' van 'dingsdag 8 maart 1836' over de 'Gentsche katoenfabrieken' waaruit bleek dat van augustus 1830 tot 1 maart 1836 vijftien Gentse katoenspinnerijen, die gezamenlijk 69.234 spinnen in beweging hadden, vernietigd of naar Noord-Nederland verplaatst waren: *Onder deze fabrieken was die van de Heeren Poelman, de zoon en Fervaiche, waarin 13.500 spinnen in beweging werden gehouden, de aanzienlijkste. Behalve deze spinnfabrieken, hielden te Gent nog de belangrijke katoendrukkerij van de Heer Francis De Vos en de katoenverwerij van de Heer Duyck opgehouden te bestaan, waaruit volgt dat het aantal fabriekarbeiders die thans geen werk meer hebben, alleen te Gent verscheidene duizenden beloopt. (...)*

Helmond: de nieuwe katoenfabriek aan het Groenewoud 1844-1854

In de stadskern van Helmond, aan het Groenewoud, waar het vroeger *op de Carisdries* heette, werd in de loop van **1844** op een stukje onbebouwde grond van een halve hectare, dat grensde aan de riviertjes de Aa en de Ameide 'eener katoenbleekerij en drukkerij, benevens manufacturen ververij' opgericht, met toegang via het Groenewoud. De nieuwgebouwde fabriek werd al gedeeltelijk in **1846** in gebruik genomen en kreeg de benaming P.F. Van Vlissingen & Co. (later **de Vlisco**). Aan het Groenewoud lagen de steegjes oftewel de sloppen de 1ste, 2de en 3de Kamp. De 2de Kamp werd later aangeduid als de Belgische Kamp, de andere twee als Groenewoudslop. Hier, en ook in de vlakbij gelegen Kamstraat, met de zijstraatjes de 1ste en 2de Kamsteeg en in de toen nog lange Kerkstraat, zou heel wat *Vlaamsch* drukpersoneel in de kleine onhygiënische werkmanshuisjes een onderkomen vinden. Zowel in de Aa, die achter het hoofdgebouw liep, als in de Ameide, die stroomde langs de handdrukkerij, lagen houten vlotten voor het spoelen van stoffen en verfborstels. Het spoelen langs de gladde waterkant of vanaf de glibberige vlotten, die in het water dreven, was een uiterst gevaarlijk werkje, waarbij verscheidene arbeiders verdronken zijn. In het Algemeen Handelsblad van vrijdag 22 september 1854 staat te lezen:

Helmond, 20 september. Een uit België herkomstige katoendrukkersknecht ¹, alhier op de fabriek van den Heer v. Vlissingen werkzaam, is uit het kanaal verdronken opgehaald. Men gist, dat hij door de duisternis in het water geraakt en zoo omgekomen is. (...)

Helmond vanaf 1842: de komst van de eerste handwerkslieden

De grootste groep van deze vreemde rondtrekkende handwerkslui, handdrukkers en plaatsnijders, waren Belgen, veelal Vlamingen, waaronder nogal wat weduwnaars, afkomstig uit de textielplaatsen Aalst en Gent in Oost-Vlaanderen. Kleinere groepen en/of eenlingen, kwamen uit Arendonk, Brussel, Charleroi, Evergem, Herentals, Laken (bij Brussel), Lier (bij Antwerpen), Sint-Gillis (bij Brussel), Sint-Niklaas en Turnhout. Sommige van deze, meestal in blauwe werkmanskiel gestoken en op houten blokken of kloefen lopende rondtrekkende en zwervende katoenbewerkers, waren vergezeld van hun vrouwen en kinderen. Vóór 1848 kwamen deze nieuwkomers over landwegen, deels te voet ², deels op karren in Helmond aan. Daarna konden ze, mede door wat meer financiële armslag ³, gebruik maken van een trekschuit op de Zuid-Willemsvaart, die voer vanuit 's-Hertogenbosch via Helmond naar Maastricht en dan verder over de Maas naar Luik, en vanaf 1852 ook van de spoorwegverbindingen vanuit Luik naar Gent, Aalst en Brussel. De reis per trein, op winterdagen in steenkoude en pikdonkere wagons naar Luik en vandaar per trekschuit naar Helmond, nam destijds minimaal drie tot vier volle dagen in beslag! Eind 1848 voer er wel al (in beurtvaart) drie maal per week een schroefstoomboot tussen 's-Hertogenbosch en Maastricht, die telkens ook Helmond aan deed, maar de Belgische drukkers maakten meestal gebruik van de goedkopere trekschuit naar Luik.

In Helmond was al vanaf 1824 de katoendrukkerij, blekerij en verwerij van Peter Antonius Sutorius gevestigd. Deze fabrikant, die in december 1843 met de Amsterdammer Pieter Fentener Van Vlissingen een vennootschap zou oprichten, liet op 6, 7 en 10 januari 1842 in het Algemeen Handelsblad het volgende bericht plaatsen:

Vier bekwame KATOENDRUKKERS en een PLAATSNYDER kunnen terstond werk bekomen, bij P.A. Sutorius, te Helmond, Provincie Noord-Brabant. (...)

Een eerste Vlaamse katoendrukker van buiten, die in de loop van 1842 te Helmond opdook, was de te Gent in Oost-Vlaanderen geboren 25-jarige Charles Louis Ridders. Hij kwam via het Zuid-Hollandse Leiden, waar hij in de Haarlemstraat gewoond had en er in mei 1842 gehuwd was als katoendrukker met de vijf jaar oudere plaatselijke Francina Margareta Pisaar. Begin 1843 troffen we ook zijn een jaar oudere broer Louis Ridders te Helmond aan, die er op 1 februari van dat jaar als katoendrukker trouwde met de 36-jarige Duitse weduwe Clara Bouvier. Deze broers met hun vrouwen waren echter geen blijvers, want enkele jaren later vonden we ze in Noord-Frankrijk te Rijsel-Marquette en in België te Gent en Laken (bij Brussel) terug...

Toch waren zij niet de eerste, want op het Binderseind № 18 woonde al kort na 1815 katoendrukker Peeter Hendrixx († 1852, 74 jaar oud) uit Lier met zijn Eindhovense vrouw Margaretha Cozijns († 1855, 77 jaar oud). Ze waren begin januari 1806 te Eindhoven getrouwd. Bij de volkstellingen van 1839 vonden we ze terug, nog wonende op het Binderseind, dan op № 22 en later op № 34.

Vanaf 10 mei 1843 verbleef in wijk C in de Molenstraat het gezin van de 42-jarige katoendrukker Gentenaar Jacobus Livinus Semeij, eveneens via Leiden gekomen, waar hij op de Heerengracht woonde.

In de Kerkstraat woonde een jaar later, met vrouw en kinderen, de uit Lier afkomstige Franciscus Gommarius Elen, die op 5 oktober 1837 te Leiden getrouwd was als katoendrukkersknecht met de Leidse Maria Verhaar en aldaar in de Kerksteeg, de Heerengracht en de Mosterdsteeg, nabij de katoenfabriek van Deheijder & Co. gewoond had, die lag tussen de Oranjegracht en Heerengracht. Deze slecht bekend staande fabriek was in de loop van 1835 uit Lier samen met zesenzestig Vlamingen, waaronder veel kinderen, naar Leiden overgebracht.

Andere katoenbewerkers verlieten Helmond weer na wat langere tijd, veelal met hun vrouwen en kinderen, zoals de families Barrez, Baude, Beniest, Van der Borcht, Elen, Haegemans, de Herdt, Keppens, Mecoen, Menez, van Mieghem, Musschoot, Philipot, Ridders, Saegaert, Stoop(s), Torrekens, Weijmeis en Westendorp. Weer andere Vlamingen hielden het langer in Helmond uit, trouwden er en zorgden er voor nageslacht, zoals de gebroeders Bombeeck, De Kimpe, De Wuffel, Houthoofd, Jacobs en Semeij evenals de uit Lier afkomstige plaatsnijder Carolus Henricus Dams en de handdrukkers Franciscus G. Elen en Joannes Franciscus Herdewijn; de handdrukkers Joannes Baptista Meert en Antonius Snel uit Aalst; Jacobus Franciscus Snellaert, Pierre Storijs, Joannes De Vaere, Petrus Franciscus De Vaere en Petrus Franciscus Vercrujssse uit Gent en drukker Joannes Vincent en plaatsnijder Adolphus Wijnant uit Aalst. Te Helmond overleden Franciscus Beeckman (uit Denderhoutem), Andreas, Bartholomeus, Gregorius en Philippus Franciscus Bombeeck, vader en zoon Commerman(s), Charles en Joannes Baptista De Wuffel, Camille, Franciscus Xaverius en Victor Jacobs, Joannes Baptista Meert, Antonius Snel, Joannes Vincent en Adolphus Wijnant (allen uit Aalst) en uit Gent Carolus en Emilius Houthoofd, Charles Mecoen, Eugene De Plancke, Joannes De Vaere, Ferdinandus Ridders, Josephus en Willem Semeij, Jacobus Snellaert, Pierre Storijs en Petrus Vercrujssse.

†
Men verzoekt ons het overlijden te melden van Mijnheer
ANDREAS WEYMEIS
echtgenoot van dame
MARIA-MATHILDA GREVERAERT
*Lid van den Bond van het Heilig Hart
vereerd met de Nijverheidsmedalie,*
geboren te Helmond (Nederland) den 6 Januari 1863, en overleden te Aalst, den 6 October 1935,
versterkt door de H. H. Sacramenten
De plechtige Lijkdienst en Begrafenis Woensdag 9 October, om 9 ure, in de kerk van den H. Martinus, te Aalst.
De vrouwmis onder de Vigiliën.
Men vergadere ten sterfhuize, Kalfstraat, 32, om 8 1/2 ure,
De Dienst van Barmhartigheid, Donderdag 10 October, om 8 ure, in dezelfde kerk.
Vrienden en kennissen die bij vergetelheid geen doodsbericht zouden ontvangen hebben worden verzocht dit als iusdanig te aanzien.

Familiebericht in het Aalsters dagblad De Volksstem van 8 en 9 oktober 1935 aangaande het overlijden van de te Helmond op Den Heuvel № 160 op 6 januari 1863 'om zes ure des morgens' te Helmond geboren Andreas, zoon van de 44-jarige katoendrukker Guillaume Weijmeis en de 25-jarige Isabella Bal. Aangevers op de Burgerlijke Stand waren zijn fabrieksmaten, de katoendrukkers Jean Vincent en Antonius Snel. Op de geboorteakte ontbreekt de handtekening van de vader: hij kon zijn naam niet schrijven. Het gezin had weinig geluk in hun nieuwe woonplaats gekend: op 10 augustus 1862 was hun te Aalst geboren twee jaar oude dochtertje Mathilde Marie Josephine Weijmeis er om 'een ure des nachts' gestorven. Haar overlijden was op het gemeentehuis gemeld door de katoendrukkers Ferdinand Galan en Ferdinand Ridders en de Helmondse veldwachter Nicolaas Voortman. Het ongelukkige gezin keerde op 27 februari 1863 terug naar hun vroegere woonplaats Aalst, alwaar Guillaume in april 1879, 60 jaar oud en Isabella in mei 1908, 68 jaar oud, overleden...

Van Vlissingen & Co.: het eerste Vlaamsch personeelsbestand

Beroepen die bij de volkstellingen werden vermeld waren onder meer: drukker, fabriekwerkersknecht, graveur, katoendrukker, katoenknecht, katoendrukkersknecht, katoenwasser, meesterknecht en plaatsnijder. De technische werkkrachten bij Van Vlissingen & Co. waren voor het grootste deel Belgen, deze eigenlijke katoen- of handdrukkers waren vaklieden en werden naar de maatstaf van die tijd goed betaald. De drukkers vormden een klasse op zichzelf, maar ze stonden in veel plaatsen wel bekend als een vrijgevochten bende, die het grootste deel van hun verdiende weekloon aan drank spendeerde. Hier werden ze de 'diamantslijpers van Helmond' genoemd. De Belgen bij Van Vlissingen werden in Helmond de grootste drinkers genoemd: ze dronken van zaterdagavond tot zondags laat. Maandagmorgen sliepen ze hun roes uit en dat gaf de hospita of moeder de vrouw, mooi de gelegenheid om het enige stel ondergoed dat zij bezaten te wassen en te drogen! Het zogeheten 'maandag houden' was in die tijd zeer in zwang en het was vast gebruik dat de firmanten Van Vlissingen op maandag niet in de handdrukkerij kwamen. Vaak gingen de drukkers nog in de namiddag naar een herberg waar dan de nadorst van zondag werd gelest en er tot besluit pannenkoeken gegeten werden.

Een sterk gevoel van saamhorigheid verbond niet alleen de drukkers van één fabriek, maar alle handdrukkers en plaatsnijders, zelfs buiten de landsgrenzen. De meesten waren lid van de 'Kranken-, Fremden-, und Sterbe- Cassa'. In Helmond was er de *arrivantenkaart*, die een jaar en zes weken geldig was, het bewijs dat ze lid van de katoendrukkersvereniging waren. Deze kaart (zie hieronder) verschaftte hen het recht om in andere plaatsen waar zij werk zochten op drukkerijen, eten, drinken, wat geld en een onderkomen te krijgen.

Bekend is dat de Aalsterse weduwnaars en katoendrukkers Bartholomeus Bombeek en Joannes Van Mieghem, samen met drie kinderen in augustus 1854 te Weesp in Noord-Holland arriveerden, vanuit het Noord-Franse Valenciennes, een afstand van ruim 300 kilometer! In Weesp vonden ze onderdak bij het gezin van kleermaker Johan Steinhaus en zijn vrouw Wilhelmina Terlien Wiggers in de Nieuwstraat, die kamers verhuurden vooral aan arbeiders van de katoendrukkerij van de firma Sutorius, welke uit Helmond afkomstig was. De kinderen van deze reizende katoendrukkers werden dikwijls op reis meegenomen en verbleven dan tijdens vaders werk in het kosthuis of gingen mee de fabriek in, waar ze soms van moeheid onder de druktafels in slaap vielen. Drie maanden na aankomst, in november 1854, vertrokken de families Bombeek en Van Mieghem alweer uit Weesp: bestemming onbekend ⁴ ... Verver Petrus Antonius Sutorius woonde met zijn tweede vrouw Elisabeth Maria Leonora Schouten en hun vier kinderen samen met het dienstmeisje Cornelia van den Dobbelsesteen in wijk B op de Hoogstraat. De familie keerde twee jaar later weer terug naar Noord-Brabant ⁵.

Jaarlijks vierden de handdrukkers hun patroonsfeest op de 18de oktober. Deze dag begon met het gezamenlijk bijwonen van een Heilige Mis in de Sint-Lambertuskerk. Met hun drapeau (vlag) voorop ging men ter kerke. Na de dienst ging het gezelschap naar een herberg waar de dag verder met zingen, drinken en eten werd doorgebracht. Op de drapeau stond hun schutspatroon Sint-Lucas, de evangelist, en plaat met hamer afgebeeld. Plaat en hamer waren bij uitstek de symbolen van de arbeid der katoendrukkers. Er moet destijds ook nog een drukkerslied zijn geweest, waarin voorkwam de regel: *we heffen de plaat en den hamer ter ere van Sinte Lucas*. Wanneer een van de handdrukkers begraven moest worden droeg hun

kas de kosten van de lijkwagen. Acht handdrukkers fungeerden als dragers, de overige drukkers sloten de begrafenisstoet, de drukkerij lag dan een morgen stil. Op eenzelfde wijze geschiedde ook de begrafenis van hun overleden vrouwen.

Hieronder een drukkersfeestlied ofwel de *vreugdezang* van 28 oktober 1838, dat gezongen werd op een populair wijsje:

*Komt eendragte Drukkers!
Wilt U verheugen,
Al met deeze Sinte Lucas feest,
En drinkt maer met volle teugen,
En zyt maer verheugd van geest,
Steld alle uw verdriet ter zyde,
En zyt maer verheugd van hert,
En denkt al op geen smert,
Wilt U met Lucasfeest verbleyde.*

De belangrijke plaats die de handdrukkers eens in het productieproces innamen, werd na 1925/28 langzamerhand in zijn geheel overgenomen door de 'machinale drukkers', de 'roldrukkers'. Het nieuwe centrum van het fabrieksleven werd toen de roldrukkerij...

Verwijzingen:

¹ Het betrof de 44-jarige weduwnaar van Maria Ronce en man van Johanna Verkerken de Gentenaar Carolus Mecoen, die sinds juli 1853, zonder zijn vrouw, te Helmond verbleef.

² Volgens het relaas van katoendrukker Camille Jacobs waren ze gewend om grote afstanden lopende te overbruggen, bovendien hadden ze niet altijd geld voor een boot- of treinreis. Een Rotterdamse archiefmedewerker vertelde dat in Kralingen veel katoenbewerkeren te voet en sommige met kruiwagens arriveerden.

³ In België kregen de drukkers 1 frank per dag voor 13 uren werk, in Helmond verdienden ze 3 tot 4 frank.

⁴ Gemeente Weesp brief kenmerk P30/4443 d.d. 01-07-1997.

⁵ Fabrikant en katoendrukker Petrus Antonius Sutorius stond te Weesp ingeschreven als verver en te Helmond als katoendrukker en fabrikant.